

ANTUN BARAC

STVARNOST U UMJETNIČKOM DJELU

(PODACI O BOTIĆU, VIDRIĆU I BOGOVIĆU)

(Prihvaćeno u sjed. V. Odjela 29. I. 1953.)

1.

U umjetničkom se djelu stvarnost može odraziti na vrlo različite načine. Tih načina može biti gotovo isto toliko, koliko i umjetničkih temperamenata. Po tome, kako izražava stvarnost, umjetnik i jest umjetnik, a ne fotograf. Prosuđivanje umjetnine s obzirom na to, koliko je zorno njezin tvorac u njoj zahvatio gradivo iz svoje neposredne okoline ili iz svoga vremena, dovodi do vulgarizacije pojma realizma. U umjetnosti nije važno samo to, koliko je životne građe umjetnik u svome djelu obuhvatio, već isto toliko i njegova sposobnost, kako je duboko u nju prodro. Ima bezbroj slučajeva, kad su pisci u obliku priče bolje izrazili realnost svoga doba nego oni, koji su bilježili samo njegove površinske oznake.

Za odnos između umjetnosti i neposredne stvarnosti u hrvatskoj su književnosti tipični slučajevi Luke Botića i Vladimira Vidrića. To su dva pisca, između kojih nema nikakvih realnih veza. Pripadali su različitim vremenima, izrasli su iz različitih društvenih sredina, pristajali su uz različite književne struje i izrazili se u poeziji u različitim vrstama.

Botić (1830–1863), sin siromašne splitske pralje, i sam vječni siromah, proživio je svoje zrelije godine u doba krutog austrijskog apsolutizma i sanjao o slobodi, o ujedinjenju jugoslavenskih naroda, o demokratizaciji javnoga života, o spajanju Dalmacije s Hrvatskom. Usto je svojim očima gledao ekonomsko-društveni proces, koji se u Hrvatskoj zbivao nakon propasti feudalizma. Novčano je gospodarstvo sa svim svojim grubostima bilo prodrlo i u hrvatsko selo. Hrvatsko je seljaštvo, prepušteno samo sebi – bez iskustva, bez kredita, bez političkih prava, a opterećeno sve većim porezima – postajalo i nakon postignute »slobode« sve siromašnijim, sve gladnijim, sve golijim, i osjećalo se ponovo prevarenim. Botićeve pripovijesti u stihu i prozi proizišle su sve iz shvatanja, koje je u hrvatskoj književnosti vladalo od Vrazovih vremena: kako se umjetna

literatura ima razvijati na osnovu narodne poezije. U desetercima ili u prozi narodnih pripovijedaka Botić je pričao o događajima iz davno prošlih epskih vremena: o sukobima između kršćana i Turaka, o ljubavima između mladića muslimana i kršćanskih djevojaka, o dvobojima, otimicama, pljačkama, i sl. Ništa u njima naoko ne podsjeća na probleme Botićeva doba.

Vladimir Vidrić (1875–1909) bio je naprotiv sin imućna zagrebačkoga odvjetnika. Život mu je bio lagodan. Bio je evropski obrazovan, s mogućnostima, da se lako popne do najviših društvenih položaja. Po tradiciji, prolazio je svijetom kao gospodin. Živio je u godinama, kad su se ekonomski i politički odnosi u Hrvatskoj bili veoma zaoštrili. Njegova mladost odvijala se najvećim dijelom pod vladavinom Khuena Héderváryja, kad je pritisak mađarskih vlastodržaca na hrvatski narod bio sve grublji, a prodiranje stranoga kapitala u sve pore hrvatskoga gospodarstva sve drzovitije i bezobzirnije. To je bilo doba, kad se u nas sve više množio proletarijat, a emigracija u strane zemlje, osobito u Ameriku, postajala sve bržom i brojnijom. Kao jedan od istaknutih Modernista, Vidrić je međutim u poeziji slijedio tadašnje zapadnoevropske književne struje. Njegova knjiga pjesama nema naoko nikakve veze s ekonomskim, političkim i društvenim trzavicama oko godine 1900. U njoj prevladavaju pejzaži, romance o starom Rimu, Španjolskoj, srednjem vijeku, slavenskim bogovima – kao primjerci tobožnje izvanvremenske, neutralne ljepote.

Između Botića i Vidrića ipak ima nekih slučajnih sličnosti.

I jedan i drugi umrli su mladi, prvi s trideset i tri, a drugi s trideset i četiri godine.

I jedan i drugi doživjeli su u književnosti sličnu sudbinu, koja njihova djela prati uglavnom sve do današnjih dana: njihove su pjesme tumačili s obzirom na ono, što je u njima izričito rečeno, a ne s obzirom na njihovo dublje korijenje u njihovu razdoblju. Botić je, po običnom shvatanju, bio pjesnik vjerske tolerancije, a Vidrić gospodin, koji uživa u lijepim slikama i s lakoćom prelazi preko teškoća vlastitoga vremena. Zbog njihovih fabula, Botićeve su pripovijesti njihovi komentatori ponajviše objašnjavali kao prve pokušaje, da se u hrvatskoj književnosti prevlada uobičajena dotad romantičarska mržnja protiv Turaka, i da se istakne, kako su i naši muslimani naša braća, pa da između naših pripadnika različitih vjera treba da već jednom zavlada ljubav i razumijevanje. Tek je pokatkad izneseno i mišljenje, kako je Botić i kroz fabule o Turcima i kršćanima znao na neki način iznijeti osjećanja svoga doba: bijedu siromašnih, nasilnost jakih, težnju za slobodom i ljepotom. Jakša je Ravlić u predgovoru Botićevim Djelima, u izdanju Jugoslavenske akademije (1950), iznio i ekonomsko-društvenu pozadinu Botićevih pjesama. – O Vidriću je od poznatoga Dučićeva esejja zavlдало mišljenje, da je on bio pjesnik, koji je u svojim pjesmama stvarao primjerke neke izvanvremenske ljepote.

Dok su se uobičajena shvatanja mogla tumačiti kao prednost, ona su se i prihvatila kao pohvale. No kad se promijenila društvena osnovica književnosti, a s njome i pogledi na njezinu funkciju i zadatke, postale su i takve oznake Botićevih i Vidrićevih djela sve više uzrocima omalovažavanja. Naročito su Vidrića prozivali formalistom i diletantom.

U prikazima Botića i Vidrića sve se manje registrira crta, koja ih, uz već spomenute, nekako još više povezuje. Botić je u svome vremenu bio jedan od najradikalnijih mladih Hrvata. Zato je nakon obnovljena ustava bio izabran i za narodnog zastupnika za hrvatski sabor, iako je imao tek trideset godina. Vidrić je pak bio jedan od kolovođa one hrvatske omladine, koja se sve više hunila protiv političkoga stanja u Hrvatskoj, i koja je g. 1895. spalila mađarsku zastavu. Na procesu zbog te demonstracije bio je on jedan od najistaknutijih optuženika. Zapisnik u raspravi pokazuje, kako je bio odrešit, jasan, beskompromisan. Botić je zbog svoga političkog uvjerenja za vrijeme apsolutizma bio otpušten iz službe, a Vidrić je u vrijeme Khuena dospio u zatvor i bio otjeran sa zagrebačkoga sveučilišta.

Već same te dvije činjenice morale bi pobuditi na misao: da li je moguće, da isti ljudi, koji su u javnom životu bili toliko istaknuti i radikalni, pišu pjesme, koje nemaju nikakve veze s onim, što ih je inače uzbuđivalo u javnom radu?

Takvu misao potkrepljuje još jedna činjenica, i pojačava sumnju u neki izvanvremenski karakter njihove poezije. I Botić i Vidrić motrili su društvene prilike. I jedan i drugi bilježili su pojave u hrvatskom seljaštvu svoga doba. I jedan i drugi autori su članaka, koji doduše nisu zabilježeni u bibliografijama njihovih djela, ali su vrlo značajni za obojicu.

U 28. broju »Gospodarskoga lista« za g. 1860. objavio je Botić u rubrici »Zbornica« pod vlastitim potpisom dopis iz Đakova. On glasi:

U Đakovu, 3. srpnja. U br. 25. Gospodarskog lista, gdje govorite o općinskih sudovih, koje hoće da uvedu, kažete »da *podnipošto* nije slobodno zapliieniti i pod egzekuciju uzeti haljine neophodno potrebite, zatim oruđe, kojim tko služi ono, što njemu i njegovoj porodici treba za svagdanji život. A da se ni gospodaru ne može prodati nared ili fundus instructus, dakle potrebita marva i ratila«. – Za siromašnoga vjekovitoga dužnika, kao što je naš seljak, istina, da je svakako teško, ili morao svoj dug namiriti s ovim ili s onim, jer mu veoma rijetko kada od čega preko prijeke potrebe šta pretekne; ali, bar dok rukuh ima, može raditi i ma šta izraditi i zaslužiti; ostaje mu bar nada: ali kao što je za ovo nekoliko godina bivalo, prodati mu i konja, i vola, i kotlić i vreću, i sud, biva odrezati mu ruke, biva natjerati da mu dotuži i da očaja. Stoga saznati iz Gospod. lista, da u gospodarstvu odsele ne će više možda tako biti, mnoge je obradovalo, a meni su pali na pamet nekoji starci, koji bi se tužili ovo posljednjih godina, kad bi se poveo razgovor o egzekucijah, koje su se često obavljale, i žalili stara vremena, kada nije bilo slobodno prodati te-

žaku ni vola iz pluga, ni konja od ruda. Doduše koliko su noviji zakoni uništili te stare zakone i običaje, za kojima su starci ovo posljednjih godina žalili i po kojih se nije smjelo prodati težaku potrebna odjeća, oruđe, marva i ratila, to ja ne znam, kao što ni iz samoga navedenog članka Gospod. lista ne mogu da razaberem načisto, proteže li se zabrana prodavanja nareda na one samo slučajeve, o kojih će suditi općinski sudovi ili je izrečeno načelo uopće; ali to dobro znam, da je posljednjih godina uvedeno, da se egzekucijom proda ne samo posljednji mirov brašna, jedin komad slanine, posljednja kap pića, žito nepožeto i trava nepokošena, no i vol iz pluga i konj od ruda, i kotlić, bez kojega ne može siromah da ugrije malo vode, i sud ma kakvi, pa do najposlije i okrpna vreća; znam da je to tako u običaj prešlo, da nikome ni na um padalo nije pozvati se na kakvi zakon, po kojemu to ne bi smjelo tako biti. Zemlja, vinogradi, kuće, šljivici i nepokretnine uopće zgriješio bih, kad bih kazao, da su egzekucijom prodavali za porez i takve stvari, ma da su na lijep način nagovoriti znali seljaka i dokazati mu, da je bolje po njega, ako sam šta takovoga proda i dug namiri, no da uvijek pliva u dugu, a nitko mu jamčiti ne može, da se ipak ne će danas sutra i nepokretnine za porez prodavati.

Da tu stvar bolje razjasnim, opažam, da se to radilo sa seljakom, koji u zadrugi živi, gdje se nije mogao kućegazda ucviliti, a da ne jaukne 10, 15–20, a i više srdaca.

Ne ću ovijem da se tužim, kano što starci, preko ovoga što biva, ni da žalim za onim, što je doskora bivalo, a više ne biva; no hoću da kažem, da nije dosta dobre zakone izmudriti i zapisati, već da ih treba i proglasiti tako, da se ne može lasno osim njihovog glasa raditi; hoću da i ja moj glasak pridružim vašemu, ne bi li se bolje čulo kako je potrebno za naš jadan puk, da mu se kazuje, šta mora i šta smije da radi; da se kao živi član države obuči bar u zakonih, koji pobliže u njegov život zasijecaju, da ne mora sam sebe prvi ništiti, i smatrati da za drugo nije, no da čini i da daje ono, što se od njega zahtijeva; da je dužnost samo za njega, a za drugog da su prava; jer težak koji tako misli, niti je kadar sebi pomoći, niti može država na njegovo sudjelovanje računati. U državi u kojoj su takovi seljaci, mora sve da zastajava i da zapinje, jer su mrtva uda mnogobrojnija od živih; a za takove podanike sve dobro i sva utjeha eno u onoj pripovijeci, gdje je rob, i kad je njegov goso orao na njemu, govorio, *da će i to proći*, kao što je govorio, *da će opet sve proći* i kad su mu sva gospodareva dobra predana za doondašnje muke.

Člančić je pisan vrlo skromno. No on ipak pokazuje, kako je Botić uočio stanje hrvatskoga seljaštva na početku šezdesetih godina. Nakon propasti feudalizma u okviru kapitalističkog su sustava od seljaka tražili sve više novaca – i poreske vlasti, i vjerovnici. Kako seljaci u velikom dijelu nisu imali sredstava, da plaćaju dugove i poreske zaostatke, utjerivali su ih od njih ovrhama. Po riječima Botićevim, pri egzekucijama su im iz kuća odnosili sve, što su mogli naći.

U godinama, kad je Botić pisao taj dopis, u hrvatskoj su se javnosti vodile diskusije o zadrugama i o položaju seljaštva. U desetak su se godina izredala različita mišljenja o tome, da li treba spasavati seljačka gospodarstva ili pomagati proletariziranje seljaštva, da bi se od proletarijata dobilo što više radništva za industriju. Botić nije predlagao nikakva rješenja, ali je potpuno odrešito stao na stranu seljaštva. Tražio je, da se vrše zakoni i u slučajevima, kad su oni seljaku na korist, a ne samo onda, kad su mu na štetu. Prema posljednjim rečenicama njegova dopisa, stanje se seljaštva nije izmijenilo ni nakon propasti feudalizma. I u sustavu, koji mu je naoko dao ekonomsku slobodu, seljak je ostao isto, što je bio i prije: rob. Samo su se gospodari izmijenili. Pa i utjeha mu je ostala ista: da će i to proći.

Vladimir Vidrić objavio je u glasilu tadašnje napredne stranke »Pokretu« g. 1905., u br. 32., od 6. kolovoza, članak »Seljačko pitanje«. Članak nije potpisan. Kao Vidrićevo vlasništvo označen je u Vidrićevu nekrologu u tome listu, g. 1909., u br. 223.

Članak glasi:

SELJAČKO PITANJE

Prekarni položaj naših seljaka udara u oči, i seljak sam si je pače tog bijednog stanja svijestan; on traži izlaz i zahtijeva ga od inteligentnijih slojeva.

Svi naši uspjesi kod seljaštva, sad bili ove ili one opozicione grupe, imadu se konačno svesti na ovo: da narod od opozicije očekuje rješenje nesnosne ekonomske bijede. Taj narod bez prave nacionalne svijesti, koji živi u krugu lokalnih interesa, osjeća to i traži u svoj zemlji.

I makar on nosi crveno-bijelo-pravi trak za šeširom, i makar nauči veliko-patriotsku lozinku, on joj ne daje smisla političkog, već u prvom redu smisao ekonomski, on očekuje od opozicije, zemlje: hljeba i malu štibru. Godine 1903. osjetila se snaga tog narodnog shvaćanja i jednostavnog spoznanja vlastitog ekonomskog propadanja – gdje se Khuen nije imao bojati raskorijenjenih opozicionih frakcija – već glasa zemlje, naroda, koji je dospio u jednu trzavicu, a u tu ne dopijeva nepismeni, besvijesni seljački puk – bez teških ekonomskih razloga.

Postala je dakle nužda već i radi samog postulovanja narodnog, da njegovo pitanje uzmemo ozbiljno u pretres i da ga riješimo. Ali ni paliative ni nasilno – nego razumno i radikalno.

I. Ekonomska naša kriza i kriza našeg seljaštva, jest naš prelaz iz agrikulturne zemlje u zemlju agrikulturno-industrijsku, koji započinje; kriza teška i uz velike trzavice skopčana i u drugih naroda svijesnih i jačih od našega – a još k tome i slobodnih. Mi smo dospjeli na onu točku našeg razvoja, gdje je industrija neophodno potrebna za održanje, za život, za napredak naroda, i gdje jedini spas narodni čami u – fabrici.

Veliki posjed u našoj zemlji ili je javna, državna i općinska šuma ili privatni slavonski latifundij – seljački posjed je naskroz maloposjed u vrlo čednim veličinama. Klasični teren seljaštva jesu naši zagorski kotari, na koje u prvom redu treba da mislimo, kotari naseljeni žilavim pukom, u čijim se je rukama obradila, uzgojila i – razmrvila zemlja.

Seljačka zemljišta rascjepana su tuj tako, da zemlja prestaje biti rađajući životvorni stroj, jer zemljišta od jedan dva i pače pol jutra nisu više zemljišta, nego trupine, ili kako ih jedan ekonom prozva »razrezana jedna artija«, i nisu podesna, da budu podloga jedne seljačke familije.

Razdrobljeni taj seljački posjed nije prikladan ni za kakvo, a kamoli za intenzivno gospodarstvo, pa ga ni asocijacije za kredit na trajnost održati ne će, naprosto stoga, što seljak sa parčetom vrta i dvorištem nije više seljak i zemlja jedna sastavljena od cjepotina posjeda ne može više uspijevati ekonomski – kao agrikulturna.

I zato mi zapravo i nemamo seljaka toliko koliko ih statistika računa, već je tuj veliki procenat: trgovčica, piljara, torbičara, malozakupnika i poljskih nadničara, koji potonji pače i štrajkove priređuju, a niti nadničari niti zakupnici nisu zdrav i snažan seljački živalj: oni su proletarijat; najgori od svih proletaraca: nepismeni seljački proletarijat.

II. Na neznatnim kusovima zemlje množi se taj proletarijat poput svih proletaraca, tako, da imademo čisto seljačkih kotara, napućenih kao u jednoj industrijskoj zemlji. U poljodjelstvu ti ljudi ne nalaze rada, mi njihovih prekomjernih ruku ne trebamo i nemamo ih gdje zaposliti, niti se brinemo da ih zaposlimo, – ali im zato veledušno dozvoljavamo, da još i dalje cijepaju zemlju na slomke od jutara, i pače – na hvate. I sve što smo za te ljude do sada učinili, jest, da smo k njima već 70-tih godina došli s modernom pravnom knjigom u ruci i – razbili im zadrugu. Mi smo tim ljudima, koji trebaju industriju, da se zaposle, donijeli jedan princip pravni, individualne vlasnosti i slobode, koji ima smisla samo u industrijskoj zemlji, – ali industrije im nismo dali. Mi smo im priznali prava čovjeka – muškarcima i ženama – svima ravno, al' smo im ujedno u ime tih prava oteli tlo ispod nogu, dakle mogućnost, da budu ljudi: modernim nasljednim pravom i bezgraničnom diobom.

Tako smo na rascijepanom tlu uzgojili – Amerikance.

A sad ćemo i opet doći k njima i uzeti im taj princip slobodne diobe reformom nasljednog prava, ali industrije, koju prije svega trebaju, mi im ne ćemo dati.

Reformujmo nasljedno pravo i načinimo jak seljački stalež zabranom cijepanja i isključivim nasljedstvom jednog muškog člana obitelji, ali brinimo se i za ostatak seljačke prokreacije, i onim hiljadama proletaraca ili hiljadama Amerikanaca – dajmo što traže od nas, što hoće preko mora i – načinimo im Ameriku kod kuće, t. j. dižimo sistematski tvornice gdje će naći rada i pristojan život. Čemu da hiljade godimice sele u Ameriku, da ondje ištu – tvornicu?

Ondje primaju najniže radove, jer su nepismeni i nekvalifikovani radnici, a primaju ih uz najniže onamošnje cijene jer su – bez kapitala. Ondje nam fizički ispod cijene propadaju; druga, strana država ih u svojim tvornicama za sebe kulturno i produktivno ubija, dok mi sami uz te suviše radne ruke, ekonomski stradamo. I makar prištednje naših američkih »lohndruckera« putuju onamo za poreze, gdje se računi ne polažu, ne opažaju se u zemlji. Sve što se kod nas od tih seljačkih argonauta opaža, jest: poskupljenje poljskih radnika, a opazit će se doskora i – slaba, fizički neotporna generacija vrativših se izmoždenih iseljenika.

Dižimo dakle tvornice, tvornice, i opet – tvornice. Samo kroz domaću tvornicu, gdje naša javnost o životu radnika mora da vodi simpatičnu kontrolu, zapriječit ćemo, da ne bude naš seljak na tuđem trgu kuli, o kom nitko brige ne vodi; samo kroz tvornicu s Listovskom knjigom u ruci dići ćemo produktivnu silu naroda i iscrpit ćemo seljački proletarijat kulturno i čovjeka dostojno za sebe, a uz to, po poznatoj ekonomskoj zasadi – razvit će se u sjeni tvornica i intenzivna agrikultura i to u seljaštvu jakom i snažnom, koje smo tako rasteretili od suvišnog proletarijata.

III. Svako drugo rješenje naše krize – nema smisla, ili je samo slabi palijativizam. Nemamo ni mi ništa proti unutarnjoj kolonizaciji i ništa proti cijepanju latifundija – al' ono mora uslijedit prirodno i normalno t. j., sama rastuća ekonomska snaga narodna neka razdrobi latifundij, a to će se prvo zbiti uz industriju nego uz – iseljenike, osobito ako se olakoti progresivnim porezom.

Zato H. P. S. S. našu seljačku krizu, uz sav svoj hvalevrijedni mar za seljaka, ne rješava sufizantno, jer se samom nasilnom izvlazbom latifundija i pukom kopijom Grahovskih zakona, ne rješavaju take krize. Grahovski bo zakoni grubom rukom diraju u privatne sfere, a ne dokidaju proletarijata, slično košto i frumentarijski zakoni, koji pače proletarstvo perpetuiraju. Samo ono, što je u žilavoj ekonomskoj borbi postignuto, ostaje produktivno u rukama naroda koji se borбом očeličio, i razvio svijest i energiju. Tečevine bez muke, draže samo tek naroda, a ne daju mu snage; zato su izgledi jedino na izvlazbene zakone jedna agitaciona parola bačena u puk – bez pravog pogleda u narav ekonomske naše nevolje, koji ne smijemo gledati očima seljaka, već s višeg, univerzalnijeg gledišta, neobmanuti lih interesima jednog staleža – da liječimo narodno zlo. Nemojmo dakle misliti na sredstva agitatora i onakova, *koja nas samo duže zadržavaju na čisto agrikulturnom stanju.*

Ne obmanjujmo se! Obrt, promet, trgovina – ekonomska naša sloboda, prijeka je potreba za nas, i ide ruku o ruku s financijskom samostalnošću, koju svi nosimo na srcu i na jeziku. Gospodarska samostalnost za nas je goruće pitanje, jer nas samo industrija za sada može da održi, a jer uz tuđu ekonomsku politiku, na koju je svaki naš upliv izigran, jake industrije nikad imati ne ćemo.

Ne tražimo kakav originalan izlaz iz krize, a niti oponašajmo prije vjekova umrle rimske tribune i puk raspirujuće patricije: sjetimo se, da

je i nama proći onaj ekonomski razvoj, koji su u prošlosti nedalekoj prošle druge nacije, ostavljajući nam putokaz izlaza.

Ugroženi mađarskim imperijalizmom, koji u nama politički vidi provinciju, ekonomno – koloniju, nastojmo si osnovati prije svega uvjete, da možemo dići industriju – pa onda uz to reformujemo seljačko nasljedno pravo i makar izvlaštujemo i latifundija, imajući uvijek pred očima, da doduše jedna država treba jak i nacionalan seljački stalež, al da ovoga na stanovitom stupnju razvoja narodnog, bez tvornice, koja suvišne sile odvodi, produktivno zaposluje i kulturno diže – nema, i da je čista agrikultura – jedno vječno narodno ropstvo.

Napredna se stranka – kojoj je bio pristalica i Vidrić – razvila iz onog dijela hrvatske omladine, koji se uzgojio na realističkoj filozofiji T. G. Masaryka. U njezinoj je sredini bilo i ljudi, koji su naginjali socijalizmu. Ali su u njezinu programu bila više razrađena politička i kulturna nego socijalna pitanja. Po tome se i razlikovala od seljačke stranke, osnovane u isto vrijeme, jer je ova težište svoga rada postavljala na ekonomske i društvene probleme.

Značenje Botićeva i Vidrićeva članka s obzirom na povijest društvenih i gospodarskih odnosa u Hrvatskoj imaju ocijeniti naši ekonomisti. Za književnost su oni važni zbog toga, što nukaju na pitanje: da li je moguće, da je na pr. Vidrić – koji je tako bistro gledao na položaj seljaštva u Hrvatskoj, – mogao u književnosti ići samo za tim, da stvara lijepe slike?

Vladimir je Lunaček u predgovoru Vidrićevim pjesmama, u izdanju g. 1924., iznio mnogo podataka o pjesniku. On se u neku ruku prikazivao kao njegov najbolji poznavatelj. O njegovim pogledima na književnost piše on tu određeno:

»On je u klasičnoj literaturi cijenio ono probuđivanje naše nutrine, što se snuždilo od svakidašnjosti života. Za to nije volio tu svakidašnjost da vidi i da čita u umjetnosti i u literaturi, koliko mu ona i bila zaodjenuta poezijom i koliko bila proniknuta dubljinom analize. On je od poezije tražio nešto što je baš daleko od te svakidašnjice, nešto lijepo, odabrano, nepomućeno, vedro, skladno i mirno. Toga naravno u današnjoj literaturi, koja je odraz ljudi i života svojega doba kao svaka literatura što je bila, nije mogao naći Gospodsko naziranje na literaturu, kako ga je imao Vidrić, proizašlo je iz njegovog temperamenta i duševne dispozicije. Jer Vidrić je naginjao i romantici i esteticizmu. Ne može se biti u naziranju na život demokrata, a u svojim literarnim produktima artista i esteta. Oni pravi umjetnici i pjesnici toga ne mogu. To mogu samo diletanti ... Tendencije bila u kojoj mu drago formi nije volio ... On je bio samo protivan onoj literarnoj tehnici, koja hoće da prikaže sve svojom fotografičnom vjernošću i time izazvati u čitaoca moralizirajući i osjećaj za ljepotu, dobrotu i za plemenštinu. On to nije smatrao ni pozivom pjesnika ni zadaćom literature ... Poziv pjesnika, bio je Vidriću u tome, da bude braniteljem ljepote i plemenštine. Za to mu je bilo i za-

zorno da se taj veliki poziv podredi ili identificira sa bilo kojem mu drago drugim pozivom, najmanje pak sa socijalnim.«

Lunačekove rečenice, sa str. XXII. i XXIII. predgovora, navedene su sa svim pogreškama u stilu, jeziku i pravopisu. Iz njih je lako uočiti njihovu unutrašnju protivurječnost, neodređenost piščevih književnih pojmova, kao i njegovo nastojanje, da Vidrića prikaže prema svojoj slici i prilici.

Od svih Lunačevskih tvrdnja za procjenu su Vidrićeve poezije značajne dvije: da je on u književnosti cijenio »ono probuđivanje naše nustrine, što se snuždilo od svakidašnjosti života«, i da nije želio da se umjetnost podredi kakvu drugom pozivu, najmanje socijalnom. Dakle: ne umjetnost kao kondenzacija života u svim njegovim oblicima, već zahvatanje u samo jedan dio života, bijeg od svagdašnjice; ne umjetnost kao jedno od najvažnijih pokretala u nastojanju za sve boljim oblicima života, već uklanjanje od životnih zadataka.

Vidrićev članak »Seljačko pitanje« pokazuje, da su neke Vidrićeve pjesme, kao na pr. »Roblje«, nastale iz istih opažanja, iz kojih i cijelo javno pjesnikovo djelovanje. Iz sličnih su izvora potekle i pjesme »Ex Pannonia«, »Pomona« i sl. A ne treba naročito upućivati, gdje je vrelo »Gonzage«, »Jezuita«, »Dvaju levita«, »Mentora i pjesnika«, »Dviju parija«.

Nije li prema tome jasno, da su i Vidrićeve pjesme izraz onoga, što je pjesnika zaokupljalo u njegovu vremenu, a ne izraz njegove težnje za bijegom iz toga vremena? I nisu li isto tako i Botićev Dilber-Hasan i njegov Petar Bačić (siromasi, koji bi htjeli nešto sreće) proizašli iz Botićevih ličnih težnja za srećom, kao i iz težnje najvećeg dijela hrvatskog naroda u Botićevo vrijeme, još uvijek u ropskom položaju?

Odgovor na takva pitanja može biti samo jedan. Nakon njega treba razbiti legendu o potrebi vjerske tolerancije kao osnovnog pokretala Botićeve poezije, i o Vidrićevoj lirici kao produktu nastojanja za nekom izvanvremenskom ljepotom. I Botićeva, a naročito Vidrićeva poezija dio su ljepote – ali ne neke izvanvremenske ljepote, već dio naše, hrvatske, slavenske, ljudske ljepote. Ona nije nastala kao plod težnje njezinih tvoraca, da bi iz svijeta svagdašnjice pobjegli u neki viši, pjesnički svijet, već je proizašla upravo iz njihove povezanosti s tom svagdašnjicom. Nastala je upravo time, što su pjesnici svoja osjećanja produžili, očistili ih od svih slučajnosti, i nastojali ih izraziti u njihovom ljudskom dnu. No u njoj nije prekinuta veza s korištenjem u našem tlu.

2.

Kad je već potrebno da se razbijaju različite književne legende, treba u vezi s Vidrićem dodirnuti još jednu: da on nije imao nekih izrazitih književnih ambicija, te da stoga svojih pjesama većinom i nije pisao, već da ih je deklamirao prijateljima, a ovi ih bilježili i nosili urednicima književnih listova.

O tome i opet piše Lunaček u spomenutom predgovoru, na str. XV., posve određeno:

»Još nitko nije ni sanjao da je Vidrić pjesnik, tek poslije njegova povratka iz Beča počinje njegova pjesma«.

Lunaček, Vidrićev školski drug, tvrdi dakle, da se Vidrić nije bavio poezijom ni u gimnaziji, ni na sveučilištu u Pragu.

Istina je i opet sasvim drugačija. Učenici zagrebačke gimnazije izdávali su hektografirani književni list »Lovor«. U ostavštini Franje Urbanija, Vidrićeva školskog druga – koji je umro 1951 – našlo se nekoliko brojeva toga lista. U prvom broju (1889.) štampane su dvije pjesme, potpisane s »V. V.«. Franjo Urbani označio ih je kao Vidrićevo vlasništvo. One glase doslovce:

LOVORU

*Znaš li lovor cvieće žuto-bielo,
Što no kiti Sparćaninu čelo,
Što Rimljana praćaše u boj!
Slava znači njegova kita svaka,
To je znamen starijih junaka,
To nek bude brate znamen tvoj!
Našim kraljem vjenčavaše glave,
Našu i sad još raznosi slavu
Naše bojne pjesme prati poj!
Nek nas dakle braćo lovor vodi:
K boljoj sreći i slobodi,
Nek nas uči ljubiti narod svoj!*

PUTNIK DOMU SVOM

*S gorice se put moj vije,
Dol se puši, more vrije,
Svud te tražim pod nebesi,
Uzdah uvijek pita: gdje si?*

PRERADOVIĆ

*Iz daleka eto svieta,
Gdje ništ mila naći nije,
Krećem iza dugih ljeta,
S gorice se put moj vije.*

*Al ja stupam čvrstim krokom
K tebi dome gdje se kriješ
Moja zvijezda žarkim okom
Svud te tražim pod nebesi.*

*Oblaci se gone gusti,
Vjetar duva, kiša lije
I natapa predjel pusti,
Dol se puši, more vrije.*

*Putnik jadan svetom bludim,
Dome mili sve mi jesi,
K tebi samo doći žudim,
Uzdah uvijek pita: gdje si?*

Pjesme su izrazito početničke. Pisao ih je učenik V. razreda, zapravo još dječak. Ali se po lakoći tona u njima ipak osjeća budući Vidrić.

Kad se uz ove stihove uzmu u obzir rukopisi, što ih je g. 1951. objavio u »Republici« Dragutin Tadijanović, zaključak će biti potpuno jasan. I Vidrić, kao i svi pravi umjetnici, pisao je svoje pjesme i mučio se, vjerojatno više nego drugi, oko izraza. I tek onda, kad ih je dovršio, davao ih je u javnost. Da li je svaku od njih prije toga deklamirao prijateljima, važno je toliko, što ih je i na taj način mogao usavršiti – postižući onu lakoću, koja često nedostaje stihovima, udešenim samo za čitanje. Ali to u bitnosti ne mijenja na stvari ništa.

Legenda o tome, kako Vidrić nije pisao pjesama, nego ih je na neki način improvizirao, mogla je nastati u vrijeme, kad su kod nas naročito slavili pisce, koji odmah pišu »na čisto«. Ozbiljan umjetnički posao ne može međutim nikada biti plod improvizacije. On je uvijek povezan s teškom borbom oko izraza, s dugim popravljanjem, izmjenama u stilu, kompoziciji. Često je samo jedna rečenica, koja zvuči hrapavo ili neskladno, uzrokom teških nezadovoljstava stvaraoca. Postignuta lakoća izraza, kojoj se u književnosti često dive kao znaku neposrednosti, u ponajviše je slučajeva samo plod prevladanih napora. I Vidrić, prema iznesenim dokazima, nije bio književni diletant i improvizator, nego ozbiljan umjetnik, koji je, kao i svi umjetnici, upoznao sve teške napore stvaranja.¹

3.

U hrvatskoj je književnosti po svome političkom radu poznat osobito Mirko Bogović. On je ujedno prvi hrvatski pisac, koji je zbog književnosti morao u zatvor. U arhivu Jugoslavenske akademije sačuvan je, među ostalim Bogovićevim spisima, koncept njegova odgovora državnome odvjetništvu na tužbu, što je u »Neven« uvrstio pjesmu Ivanu Filipoviću »Domorodna utjeha«. Spis u cijelosti glasi:²

»Za optuženog II. reda, urednika najme Nevena Mirka Bogovića pred sl. postupajućim sudom isti u svoje ime sam na tužbu sl. državnog odvjetništva slijedeće odgovara:

U gore navedenoj tužbi sl. državno odvjetništvo navada da je optuženik I reda g. Ivan Filipović u pjesmi pod br. 38 pr. god. tečaja Nevena pod naslovom »Domorodna utjeha« bivšoj nastojao da *domoroce od tuge probudi koju sada radi krasnih sanki i želja prošastih godina prevareni tobož stoga goje što dosta pametni nisu bili iz kojih riječi izvađa sl. državno odvjetništvo da je svrha toj pjesmi bila sadanje državne institucije omraziti, prijašnje pako uzveličati te time nezadovoljstvo rasprostirati i razdraživati*. Zatim navodi, da se urednik Nevena znajući dobro sadržaj i svrhu iste pjesme *ustručavao nije istu pjesmu na javno smetanje i narušavanje mira smjerajući primiti u list svoj te time zločinstvo revno podupirati*. Državno odvjetništvo za dokaz svojih tvđenja navodi do-

pise c. k. ovdašnjeg redarstvenog ravnateljstva pod A i B, zatim dopis sl. suda, kojim se predavaju istražna pisma pod C., pa k tomu još istražne zapisnike pod D E i F.

Ako se najprije svijesno i bez ikakve pristranosti stane čitati i presresivati spomenuta pjesma koja daje povod tužbi i sudbenoj istrazi uvidjet mora svatko da njezina svrha sasvim druga pače baš protivna bijaše onoj koja joj se u tužbi podmeće, pa baš zato urednik Nevena znajući dobro da je odgovoran te poznavajući isto tako carske patente glede karnog i stamparskog postupanja od 27 svibnja 1852 nije nimalo oklijevao uvrstiti pjesmu otu u svoj list, jer ništa nije nalazio u pjesmi takovog što bi kadro bilo s daleka poticati na bunu i prevrat. Već isti naslov pjesme svjedoči i naznačuje jasno sadržaj njezin i svrhu za kojom teži, jer da je pjesnik drugu svrhu pred očima imao negoli uprav onu koju pjesma sadržaje tad bi bio zaista i naslov toj pjesmi *Davoria* ili što sličnoga biti morao, nipošto pako *Domorodna utjeha*, što već samo po sebi subjektivnu i samo domorodnu od političke sasvim različitu smisao izražava. Ako se ta pjesma i to redom strofa za strofom čita, uvida čitatelj da naslov sasvim sudara sa sadržajem njezinim i da se na tužna naša sadanja književna odnošenja proteže te domoroce na književnu radnju potičuće tješi boljom budućnošću.

Premda je svaki spisatelj ili govornik sam najbolji tumačitelj riječi svojih zato se ipak urednik osobito ako je odgovoran sa spisateljem sasvim identificirati i š njime jednako znati mora što je spisatelj pod ovim ili onim izrazom razumijevao što li namjeravao, pa baš stoga se urednik i ovdje opetovano pozivlje na sve svoje izreke štono se u zapisniku slavnog zem. suda od 11 listopada pr. g. pod D. zatim u zapisniku od 8 pros. pr. g. pod F. napose pako pod br. 17 nalaze gdje se opširno i u savezu cijela ta pjesma i svaki izraz u njoj napose tumači otkuda se vidi da – kao što bi jur gore rečeno – svrha cijele pjesme druga nije bila već da domoroce u užem smislu t. j. književnike, koji su dakako na literarnom polju *mukom umuknuli* i duhom klonuli za književnu radnju potiče, od tuge radi kojekakvih nepraktičnih sanjarija odvрати te na praktično polje književnog djelovanja privede. Pjesnik se nadalje u toj pjesmi oslanja na pravdu koju nalazi u plemenitoj i svetoj svrhi literarnog djelovanja, te baš zato tješec književnike naše veli *gore s duhom* pa da nije sad doba pustoj tugi već da se svaki za ne potratiti vrijeme zaman lati posla koj k *općoj svrhi* vodi koja opća svrha naravno druga biti ne može nego blagostanje naroda koje se jedino na temelju izobraženja i revnim nastojanjem književnika oko toga postići može.

Što nadalje sl. drž. odvjetništvo tvrdi da je g. Iv. Filipović tom pjesmom sadanje državne institucije pred svijetom omraziti prijašnje pako uzveličat te time nezadovoljstvo rasprostitat namjeravao to se nipošto iz te pjesme izvoditi ne može i to prvo stoga, što u cijeloj pjesmi ni o starim ni o novim institucijama spomena neima a drugo što pjesniku kao rođ. graničaru i neplemiću došavšemu tek prije 2 godine ovamo ništa o našim prijašnjim institucijama poznato ne bijaše; stari pako la-

tinski aksiom veli ignoti nulla cupido, pa da je pjesnik o stvari koja mu je sasvim nepoznata pisao a to bi upravo onako bilo kao da slijepac o svjetlosti ili o bojama, gluhi o muziki, hromi o plesu a nijemi o parlamentarnih govorih disertacije piše, bilo bi protu naravi dakle neistinito.

Komu je goder pjesništvo uopće poznato taj će znati da se svi predmeti pjesnički manje više u idealnosti kreću i da se kod proizvoda na pjesničkom polju ono strogo mjerilo materijalno upotrebljavati ne može a i ne smije koje se obično upotrebljava kod drugih strožijom granicom označenih predmeta. Polje lijepih umjetnosti među koje se i pjesništvo broji, je neizmjereno i zanešena mašta slikara kipara glazbenika i pjesnika može se, stresući sa sebe prah i ljage zemske, nad oblake i zvijezde popeti. Svi umni proizvodi na polju spomenutih umjetnosti od najstarije pa će do najnovije doba to jasno posvjedočavaju, jer što drugo nego baš idealnost podjeljuje tim proizvodima ono uvažavanje i onu umjetnu unutrašnju vrijednost koju pred izobraženim svijetom stekoše, pa zato i ne pade – ukoliko je dosad poznato – nikom na um svagdanjim i posve materijalnim mjerilom takove proizvode rasuđivati te oštrim anatomsčkim nožem ono u njima tražiti, što stvoritelju ili sastavitelju ni kraj pameti bilo nije. Treba nadalje ovdje i to na um uzeti da je pjesniku prosto u svojim proizvodima tako zvane alegorije i metafore upotrebljavati, treba pomisliti da ga pjesnički srok (rima) veže, treba uvažiti da se pjesnik uznešen idejom koja ga oduševljava za strogo ono i točno označivanje predmeta svoga ne brine kojega bi se držati morao (da) strogo učeno kakovo djelo piše gdje bi svaki izraz na vagu staviti morao, pjesnik je prost od tih veriga pa baš zato se i ne smije ono što piše mikrokozmičkim naočalima smatrati, jer ako tko durbinom isto svijetlo sunce motriti stane naći će u njemu ljaga, a kamo da ih ne nađe u proizvodu pera pjesnikova.

Svuda u izobraženom svijetu pače i u državah apsolutnih vlada načelo da se ono, što u područje historije i poezije spada, od strane redarstva onom strogošću ne pretresaju, koja se kod drugih literarnih proizvoda upotrebljava jer dočim se historik strogo i vjerno opisa čina – bili ovi čini uostalom kakovi mu drago – držati mora, ostavlja se pjesniku prosto ono široko polje gdje se razigrana mašta njegova kretati može kako joj je volja, samo ako direktno, te naročito očevidnom pakošću ne narsće na vladu i načela njezina, da pako u *Domorodnoj utjehi* g. Iv. Filipovića *ni jednog jedinog* direktnog izraza neima iz kojeg bi zlu nakanu a kamoli zločinstvo izvoditi moći, to razboritost i bespristranost sl. suda pa i svaki pravdoljubiv a inače pametan čovjek uviditi mora čim sine ira et studio pjesmu tu čitat i rasuđivat stane. Sl. dakle c. k. redarstveno ravnateljstvo u svom prvom dopisu pod A. neima pravo kad od sl. c. k. državnog odvjetništva zahtijeva da se proti sastavitelju spomenute pjesme zatim protiv uredniku Nevena u smislu kaznenika § najme 300. postupa jer sadržaj tog § ne može se ni u čemu protezati na rečenu pjesmu budući u njoj *psovka, ismjehtivanje, laživih navadanja i izopačenja čina* zatim porugivanja naredaba i *odluka poglavarstva i poticanja k mržnji i*

tužbi prama državi i poglavarstvu, o kojima spomenuti § naročito govori, neima; Sl. c. k. redarstveno upraviteljstvo nadalje ni u drugom svom dopisu pod B. pravo neima gdje – uzevši prijašnje svoje mnijenje natrag – zahtijeva, da se – što Sl. drž. odvjetništvo i učini – proti Iv. Filipoviću i uredniku Nevena u smislu § 58 st. C. ili § 65 kaznenika postupka, jer o zločinu izdaje veličanstva u toj pjesmi, makar se bogzna kako prevraćala, baš ni traga ni glasa neima. Ako indi u toj pjesmi §om 300 naznačene pogreške i prestupka neima bjelodano je, da se u njoj tim manje zločin izdaje veličanstva nalazi, što je bjelodano sasvim logično pače i matematički istinito jer gdje se *manje* ne nalazi tamo podni-pošto ne može biti ni *više*, stoga bi suvišno bilo ovdje potanko nabrajati i prisposodbljati sve što se pod §§ 58 i 65 pod zločinom izdaje veličanstva razumijeva, već se samo ukratko to navada, da zločinstvo mora imati neke izvanjske biljege i znakove koje ga kao takovo označuju. U Domorodnoj utjehi pako neima, kako bi rečeno, o tom ništa, pače ni zle kakove nakane kao predbjezna uvjeta zločinstva, a gdje pako ni nakane neima tamo ne može da se ujedamput kao deus ex machina zločinstvo kakovo privede u djelo.

Sve to što je urednik Nevena za opravdanje čiste i hvale vrijedne namjere u pjesmi Ivana Filipovića naveo to se pomenutog urednika isto tako tiče, kao i pjesnika, budući urednik za ono što u svoj list prima odgovarati mora, pa uprav zato, znajući dobro sadržaj i svrhu iste pjesme primio je urednik Nevena dragovoljno pjesmu otu, kojoj je sadržaj sasvim literarni u svoj zabavni i poučni list ne sluteći ni s daleka da će se u nedužnoj toj pjesmi podmetati težnje smjerajuće na javno smetanje i narušavanje mira, pače da će se otud i zločinstvo izdaje veličanstva izvoditi, što sigurno ni pjesniku ni uredniku u snu – kamoli u javi na um palo nije.

Iz svega toga indi što je dosad navedeno vidi se jasno da u pjesmi g. Filipovića neima ni zle kakove nakane a kamoli zločinstva, već da se cijela tužba osniva sasvim na krivom tumačenju riječi pjesnika što se dakako jednakom mjerom i urednika Nevena tiče, koji evo ovdje opravdajuć čistu namjeru i težnju potvorene pjesme ujedno i sebe opravdava te tako odbijajuć uzrok odbija i njegove posljedice koje čim uzrok prestaje same po sebi nestaju. Pa zato optuženik II. reda moli da Sl. c. k. zem. sud sva prije navedena dostojno u obzir uzme i uvaži te njega de plano et simpliciter odriješi.«

Konceptu Bogovićeve obrane priloženo je, na dvije strane, i njegovo tumačenje Filipovićeve pjesme. Tekst je tog tumačenja:

»Budući da se kroz pojedine izlomke iz pjesme »Domorodna utjeha« onaj savez gubi koj je razvijanju svojih ideja pjesnika rukovoditi morao, jako molim da mi bude dopušteno redom onako tumačiti smisao cijele ote pjesme kao što sam ga ja shvatio i kao što ga je po svoj prilici i sam pjesnik shvatiti morao. U I. indi strofi pjesnik pita domoroce pod kojim izrazom tu napose književnike razumijeva zašto su duhom klonuli i zašto

umuknuli – naravno na književnom polju, gdje je, kako svaki priznati mora komu su naše književne okolnosti poznate, zavladao od neko doba veliko mrtvilo. U 2. strofi pjesnik pita da li možda zato tuguju što se na razvalinah kojekakvih pustih svojih sanjarija i želja nalaze glede napretka i procvjetanja književnog pa im tu i predbacuje što su se odviše u te puste želje vazda samo vičući, pjevajući te netečnom se politikom baveći pouzdali umjesto da bi se bili – kao što u 4 str. veli – latili praktičnog posla i djelovanja, koje bi nas sve skupa bliže primaklo cilju koji za svakog pravog domoročana u blagostanju svog naroda sastoji. No budući da su to prije propustili bili – veli u 5. str. – ne treba sada bezbrižno gledati kako nam i ono malo što na polju književnosti naše imamo, gine i propada; zato ih hrabri u 6 i 7 str. gdje veli da samo kukavica stoga drhće što mu je gdješto propalo ili ne urodilo onim plodom komu se je nadao, a hrabar muž dok god žive nastojati mora da i najcrniji udes nadvlada.

Pjesnik slijedeći i razvijajući nadalje dosljedno gore izraženu ideju u 8. str. hrabri i pozivlje domoroce da se oporave i dignu iz svog duševnog mrtvila i tješi ih time da još pravde ima i okraj gdje bez dvojbe razumijeva vladu koja po izjavljenom načelu ravnopravnosti svakom narodu podjeljuje svoje pravo ne samo u materijalnom, nego i u duševnom smislu. – Ne treba dakle zdvojiti – veli nadalje pjesnik u 9. str. – već oslanjati se valja na pravdu i pravednu stvar koja će pobijediti makar dušmanin ili što je svejedno vrazi proti njoj ustali, koji, kao što smo se o tom iz nekotijih onomadne u neprijateljskom duhu u mjesnih njem. nov. pisanih članaka uvjeriti mogli, oko toga nastoje da narodne duševne težnje naše zlo tumače i nas ozloglašuju.

Pjesnik je nadalje pod »blaženim danom koj će doći« nedvojbeno razumijevati morao došašće Nj. Vel. našeg premilost. Cara, o kojem se je znalo da će 2. Listopada o. g. doći k nama znajući valjda da će kao što bi zaključeno u nekotijih sjednicah naših domaćih liter. zavoda, odbornici i pred lice Nj. Vel. poći da mlađahne zavode naše previšnjoj njegovoj zaštiti preporuče. »Pazmo indi« – tako veli pjesnik, da nas to vrijeme ne zateče to jest, da nas ne prođe mimo i da ne propustimo tu zgodnu priliku gdje se punim pravom nadati možemo da će se nami u gore spomenutom obziru ožudeći lijek po milosti našeg Vladara u dio pasti.

Najposlije zaključuje pjesnik u 11. i 12. str. time, što nanovo domoroce tješi i od tuge odvraća te bodri da se late djela za da opet blaženo doba stare književnosti dubrovačke iz praha pridigne, a i prvo doba novijeg našeg literarnog razvitka, t. j. prvih desetak g. našeg književ. preporod. (1835–1848) opet ponovi i time zavladaošem mrtvilu kraj učini«. ³

Sva Bogovićevo dovijanja, da »Domorodnoj utjesi« dade blaži smisao, nisu pomogla. On je bio osuđen, a Franjo Josip I., koga je on tako vješto upleo u svoj komentar pjesme, odbio je njegovu molbu za oprost

kazne. C. Kr. Zemski sud zagrebački saopćio mu je dopisom Broj 8924 k. 2496 odluku:

»*Gospodinu Mirku Bogoviću*

Visoka c. k. banska stolica obznanila je ovome Zemskome sudu, da se Nj. c. k. apoštolsko Veličanstvo previšnjom odlukom od 1^a Studena t. g. nije blagoizvolilo sklonuti na to, da Vam bude kazan zatvora oproščena, već da je blagoizvolilo Vama zakonite posljedice opsuđenja Vašeg iz milosti otpustiti.

O ovoj previšnjoj Cesarskoj Odluci Vas c. k. Zemski taj sud ovime obavješćuje.

U Zagrebu 9^{og} prosinca 1853.

Čačković«.

Ovi su dokumenti važni, jer pomažu, da se bolje shvate hrvatske političke i književne prilike pod apsolutizmom. Iz Bogovićevih se riječi jasno razbira, što u tadašnje vlasti sve držale opasnim za javni poredak, i kako su se hrvatski književnici mučili, da svojim čitaocima kažu ipak nešto aktualnije i smjelije. No iz Bogovićevih se rečenica ujedno vidi, kako je i on jasno uočio odnos između stvarnosti i umjetničkog djela. Sasvim je ispravno tvrdio, da se u pjesništvu elementi realnosti ne smiju pronalaziti policijskim i pravničkim kriterijima – ali da bez poznavanja stvarnosti nema pravog umjetničkog djela.

B I L J E Š K E

¹ Brojeve »Lovora«, u kome se nalaze navedene Vidrićeve pjesme, stavio je piscu ovoga člancića na raspoloženje prof. Milutin Urbani, »Lovor« je imao izlaziti svaki mjesec dva puta. U njegova dva prva broja nije označena godina izlaska, ali se ona daje zaključiti iz sadržaja. U njegovu se listku registriraju najnovija izdanja: Kumičićev roman »Preko mora« i svezak »Vojne i mira«. U dva broja za g. 1889. surađivali su uz Vidrića Radovan Marković, Viktor Heumer, Bogoljub Krnić i Anton Jiroušek (crtežima). Ni oni nisu svojih priloga štampali s punim imenom, već pod inicijalima ili pseudonimima. I njihove je pseudonime i inicijale razriješio Franjo Urbani. U njegovoj ostavštini sačuvano je još nekoliko brojeva iz g. 1890. Vjerojatno je prema tome da je takvih brojeva bilo i više. Možda je među onima, koji su propali, bilo još Vidrićevih priloga.

² Bogović je svoje spise pisao pravopisom svoga doba. Upotrebljavao je rogato *e*, vokalno *r* pisao je *s er*, zvučne i bezvučne konsonante ostavljao je tamo, gdje im je mjesto prema etimologiji. Njegov je tekst za ovo izdanje priređen suvremenim hrvatskim pravopisom, ali su njegov jezik i interpunkcija ostali nedirnuti.

³ U br. 38. Nevena za g. 1852. nema Filipovićeve pjesme – bar ne u onim primjercima časopisa, koji su mogli legalno prodrijeti u javnost i koji se čuvaju u našim knjižnicama. Na čelu broja nalazi se Banova pjesma »Odlazak«, a ispod crte bilješka uredništva:

»Buduć da je poradi jedne pjesme na čelu »Nevena« bivše dne 16. t. m. spomenuti list po c. k. redarstvenom ravnateljstvu obustavljen, smatramo za dužnost našu – pošto bi prije izostavili zabranjenu pjesmu – naš list naknadno razasijati, da gg. predbrojnici i čitatelji prekinućem lista ništa ne šteteju.«

»Domorodna utjeha« po tome je slabo poznata u cijelosti – iako je često spominju. Nikola Andrić unio je u svoju knjižicu »Pod apsolutizmom«, kako sam kaže, samo »glavne kitice ove nedužne, a značajne pjesmice«. Da bi se mogao shvatiti tijek Bogovićevidokaza od strofa do strofe, preštampana se ona ovdje od početka do kraja:

DOMORODNA UTJEHA

OD IV. FILIPOVIĆA

*Domoroci! što ste tužni,
Što ste duhom svi klonuli.
Što ste mukom umuknuli,
S koje tuge i nevolje? –*

*Zato – što se nalazimo
Na ogromnih razvalinah
Prošasnijeh od godina,
Krasnijeh sanki, krasnih želja?*

*A zar mogà drukčje biti?
Gdje su sancij, gdje su želje
Učinile kom veselje
Pri istine bijelom danu?*

*Da smo bili pametniji,
Pa k tom da smo manje snili,
Više mudro pak radili,
Sad bi bili cilja bliže.*

*Nu kad nismo, to ne treba
U zdvojenju sjedit sada,
I gledati gdje nam pada
I to malo, što nam osta.*

*Kukavica mahom dršče,
A muž hrabar taj se bori,
Dok mu žiča baklja gori,
Prot udesu najcrnjemu.*

*S ničeg hrabar muž ne preda,
Ma sva zloba prot njen stala,
Ma nebena na njegov pala,
On se s mjesta svog ne miče.*

*Zato gore, gore s duhom!
Jošte Bog naš stari živi,
Još sokola ima, sivih,
Jošte pravde i ovkraj ima!*

*Nije vrijeme sad zdvojenju;
Što nij bilo to će biti,
Pravda mora pobijediti,
Ma svi vrazi prot njoj stali,*

*Taj blaženi dan će doći,
Doć će braćo, doć će skoro,
Duh vremena ne ide sporo;
Paz'mo da nas ne zateče! –*

*Zato nij sad doba tugi,
Nit da vrijeme man se trati,
Svaki nek se posla lati,
Koji k općoj svrhi vodi.*

*Jer jedino tim mrtvilom
Vječni će nas poraz stići,
A trudom se dadu dići
Opet s praha razvaline.*

U originalu ima pjesma 12 strofa, a Andrić je preštampano samo polovicu, i to strofe br. 1, 2, 4, 9, 10, 12. Kad je čovjek pročitao cijelu, gotovo bi se složio s Andrićem u tvrdnji, da je nedužna, a tako i s Bogovićevom obranom. Čini se po svemu, a naročito po odluci Franje Josipa, kojim odbija Bogovićevu molbu za pomilovanje, da vlastita nije bilo toliko do Filipovića, koliko do toga, da zatvore Bogovića. »Domorodna utjeha« bila je možda samo izlika, da mogu progoniti pisca »Frankopana«.

